

L'udovít Hallon: *Paralely vývoje konjunkturálního cyklu na Slovensku v mezivojnovom období a po roku 1993*; Vít Pošta: *Recese vyspělých ekonomik v 70. letech 20. století a v letech 2008–2009: Jak moc jsou odlišné*). Závěrečný příspěvek konference *Krise na prahu 21. století* přednesl prorektor VŠE prof. Jindřich Soukup. Zabýval se v něm především příčinami „překvapivosti“ aktuální hospodářské a finanční krize. Pokládal otázku, jak je možné, že téměř žádná relevantní instituce krizi nepředpověděla a pokud ano, byl předpokládán nástup krize pomalejší a její průběh podstatně mírnější, než jaká byla realita. Dospěl přitom k varujícímu závěru, že se mohlo jednat o vliv politické sféry, čímž nastínil další možný směr výzkumu.

Konference *Fenomén hospodářské krize v českých zemích / střední Evropě 19. a 20. století* se tedy v názvu uvedenému tématu věnovala velmi pečlivě a z nejrůznějších úhlů pohledu. Všem zájemcům o danou problematiku lze jednoznačně doporučit konferenční sborník, který by měl vyjít na počátku roku 2015.

Jan Slavíček

Kolokvium „První světová válka v historicko-sociologické perspektivě“

Kolokvium „První světová válka v historicko-sociologické perspektivě“, pořádané Sekcí historické sociologie při MČSS a Pracovištěm historické sociologie Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, se konalo ve středu 29. října 2014. Ačkoliv je letošní rok tématem Velké války vysoce exponovaný, a to právě díky stoletému výročí jejího vypuknutí, a akademických konferencí, přednášek, článků, diskusí i výstav je na toto téma velké množství, povětšinou jsou doménou historiků. Zejména z tohoto důvodu bylo snahou organizátorů uspořádat koncepci kolokvia tak, aby byl poskytnut prostor především interdisciplinárně zaměřeným příspěvkům, ať už z oblasti historie, sociologie, filozofie, politologie, orientalistiky či demografie.

Úvodní příspěvek přednesl profesor Johann Arnason. Stěžejní myšlenkou jeho příspěvku bylo vnímání první světové války jako civilizačního

kolapsu evropské modernity, neboť válka udělala definitivní tečku za světovou hegemonií Evropy. Předválečná evropská modernita se vyznačovala multiimperiálním charakterem vzájemně soupeřících politických jednotek v podobě evropských států. Toto soupeření se však odehrávalo v prostoru společně sdílené kultury a za existence nadnárodními vazbami propojené a relativně unifikované evropské elity (podle profesora Arnasona tuto konstelaci připomínají také některá období historie islámského světa, v němž se vyprofilovaly vzájemně soupeřící Osmanská říše, Perská říše a Mughalská říše). Osmanskou říši a carské Rusko, také zatažené do války, lze přitom chápat jako hraniční oblasti, jež do výše vymezeného evropského civilizačního prostoru patřily jen částečně. Profesor Arnason zároveň připomněl, že civilizační kolapsy jsou vesměs provázeny regeneracemi jakožto souvisejícím procesem, ve kterém některé civilizace zkolabovaly, ovšem následně se několikrát dokázaly zregenerovat (oblasti starověké Mezopotámie a Egypta). Výsledkem kolapsu předválečné evropské modernity byl pak vznik versailleského systému a tzv. krátkého 20. století (1918–1991), čímž došlo k diskreditaci evropského liberálního modelu moci, organizace společnosti a snahy formulovat vůči němu radiální alternativy v podobě alternativních modernit. Navazujícím tématem přednášky byla samotná příčina války. Přitom otázku, proč válka vypukla, by možná bylo přínosnější postavit opačně: proč se zhroutilo mírové uspořádání. Johann Arnason odpovídá, že válku nelze jednoduše vysvětlit v duchu marxismu jako důsledek fungování kapitalismu, který ve svém posledním imperiálním stadiu začal narážet na své limity. Tehdejší velmoci sledovaly koncentraci všech tří základních typů moci: bohatství, moc i prestiž (prosazení vlastní ideologie). Stejně tak je obtížné vyložit válku jako logický důsledek dynamiky formujících se aliancí a jejich vzájemné polarizace (typicky vykládat válku jako důsledek záměrné politiky centrálních mocností). V tomto procesu je totiž přítomno příliš mnoho kontingence a nahodilosti. K válce nemuselo dojít, existovalo větší množství stejně pravděpodobných cest vývoje. Stejně tak nejsou zcela uspokojivé interpretace pracující se subjektivními faktory a motivacemi jednotlivých aktérů. Nikdo z aktérů neměl tak významné

cíle, které by dokázaly ospravedlnit mimořádně krutou, dlouhou a nákladnou válku, ke které nakonec došlo (i když ochota Rakouska-Uherska a Německa riskovat byla o něco vyšší). Jinými slovy, náklady na vedení války v případě každého účastníka mnohonásobně převyšovaly možné přínosy v případě jeho vítězství. Válečné cíle navíc v případě většiny zemí nebyly v roce 1914 ani jasně stanoveny (například jsou přeceňovány expanzionistické ambice Německa a Rusko, usilující o získání kontroly nad částmi Balkánu a úžinami v Černém moři, ve skutečnosti disponovalo ambicemi přinejmenším stejně vysokými). Aktéři si také podobně v době vypuknutí války – i díky tempu technologického vývoje – nedokázali představit podobu války, k níž nakonec došlo. Při svém počátečním rozhodování nepochopili, nedocenili a nedohlédli potenciál průmyslné války a technologických inovací aplikujících nejnovější vědecké objevy pro potřeby masového zabíjení. Válka se tak jeví spíše jako nezamýšlený důsledek jednání a kalkulace většího množství aktérů, kteří nedisponují všemi důležitými informacemi. Profesor Arnason proto hovoří o „zřetězení událostí“ a upozorňuje, že svou roli zde sehrálo též nové prolnutí dvou dosud oddělených geopolitických arén. Evropská aréna se po dobu několika desetiletí vyznačovala snahou mezinárodní krize tlumit, její historii lze popsat i jako historii válek, jimž se podařilo zabránit v samém zárodku, jako historii válek, jež se nekonaly. Oproti tomu celosvětová aréna, které se poté ovšem přenesla do arény evropské, se vyznačovala menším množstvím pravidel a tendencí k hrám s nulovým součtem (totální vítězství jedné strany a totální porážka druhé).

Druhý obsáhlý příspěvek přednesl Břetislav Tureček, bývalý dlouholetý zpravodaj Českého rozhlasu na Blízkém východě, v současnosti vedoucí Centra Blízkého východu na Metropolitanu univerzitě v Praze. Velmi plasticky přiblížil české vojáky jako nedobrovolné pozorovatele Orientu právě v souvislosti s první světovou válkou. Na rozdíl od předchozích „dobrovolných pozorovatelů“ vystupujících v roli misionářů, obchodníků, badatelů či cestovatelů se vojáci dostali do Orientu buď jako mobilizovaní a odvedení příslušníci Rakousko-Uherské armády bojující na straně spojenecké Osmanské

říše (například boje o Gallipoli či v Palestině), nebo jako zajatci internovaní v táborech situovaných v exotických, leč drsných krajích střední Asie. Dále Břetislav Tureček připomněl, že kromě „kuriózního“ bojiště se čeští vojáci podíleli i z dnešního pohledu na neobvyklém či dokonce kontroverzním válečném projektu: džihádu vyhlášeným tureckým sultánem (1914). *Fatwa* sultána, vyzývající k džihádu, se snažila k válečnému úsilí sjednotit a zmobilizovat jednotlivé oblasti multietnické a multikulturní Osmanské říše a islám s odkazy na džihád měl působit jako jeden z mála společných jmenovatelů. Zároveň si kládla za cíl vyprovokovat povstání ve francouzských a britských koloniích v islámském světě (francouzská severní Afrika, britská Indie), což se však ukázalo jako nerealistická chiméra. Češi pak nebojovali jen pod pomyslým praporem islámského džihádu, ale v osobě legendárního rakousko-uherského agenta a orientalisty Aloise Musila se snažili přispět právě k vyprovokování těchto povstání pod záminkou protikoloniálního džihádu. Musilovým kolegou v Persii pak byl německý orientalista a agent Wilhelm Wassmuss, usilující o rozdmýchání povstání proti britské a ruské přítomnosti. Za tímto účelem pak byly v Berlíně tištěny noviny v celé řadě orientálních jazyků, jejichž články též akcentovaly povinnost každého muslima zapojit se do džihádu. Naopak české noviny podléhající zprůmyslněné válečné cenzuře pak měly problém vysvětlit vnitřní nekonzistenci, kdy byl džihád vyhlášen jen proti některým křesťanům: Angličanům, Francouzům a Rusům. Propaganda orientovaná na islámský svět, jakkoliv produkovaná spíše v Osmanské říši či Německu, pak pracovala s fámami hovořícími o tom, že německý císař Vilém II přestoupil na islám, že přijal jméno Muhammad nebo cestuje se svým „harémem“. Břetislav Tureček také poukázal na širokou škálu pramenů a zdrojů: deníků vojáků či zajatců, poštovní poštu a poštu ze zajateckých táborů, hmotné artefakty z míst bojů či pozůstalosti.

Jan Kalenda a Tomáš Karger z Univerzity Palackého v Olomouci představili výsledky empirického výzkumu prezidentských projevů Václava Havla a Václava Klause. Pověsili si rozdílného diskurzu o první světové válce a toho, jakým způsobem je poté tento rozdílný diskurz využíván k ospravedlnění či zdůvodnění

konkrétní politické praxe obou prezidentů, zejména v souvislosti s členstvím České republiky v NATO a Evropské unii. V dalším vystoupení sociolog etiopského původu Alemayehu Kumsa z Univerzity Karlovy podrobně rozebral dopady první světové války na Afriku. Nejprve nastínil politickou situaci před vypuknutím války, přičemž upozornil, že kolonie nebyly pouze v rukou evropských mocností, nýbrž že v Africe fungoval i jistý „vnitřní“ kolonialismus (Etiopie a Libérie). Dále postihl roli afrických vojáků z evropských kolonií, bojujících na straně metropolí, a poukázal na to, že se v této oblasti objevil značný potenciál rebelií a vzpour, jejichž riziko se v průběhu války zvyšovalo. Po zaznění Kumsova příspěvku následovala diskuse týkající se zvláště vztahu koloniální minulosti a současného problematického rozvoje Afriky. Marek Německý z téže univerzity představil průběh arménské genocidy na úrovni malého okresu v okolí města Diyarbakir. Zatímco o genocidě neexistuje příliš archivních pramenů, tento region představuje výjimku. Na pozadí dlouhodobých snah centrální mladoturecké vlády vytvořit tureckou národní identitu přetavením původní identity osmanské (homogenizace křesťanů a poté i Kurdů východní Anatólie) a na pozadí fiaska protiruské zimní ofenzivy Envera Paši (potřeba nalézt obětího beránka v podobě Arménů, kteří jsou vylučováni z pozic v řízení státu, přičemž se obávají služby v armádě, z níž pak často dezertují) se odehrává genocida, do jejíhož průběhu rozhodujícím způsobem vstupují lokální elity. Ty svévolně interpretují příkazy z centra, čistky ještě intenzifikují, neútočí jen na arménské křesťany, ale také na ty

syrské či americké. Organizují milice z bývalých vězňů či uprchlíků z Balkánu, které lynčují, rabují a dokonce vraždí loajální osmanské úředníky vystupující proti genocidě křesťanů. Příkazy centra naopak vykládají umírněně a Arménů se spíše zastávají. Ve zprávách pro centrum se pak tyto vraždy vydávají za doklad řádění Arménů a jako argument pro další zesílení genocidy. Konečně pak Karel Černý přednesl poslední referát, v němž se zabýval soupeřením Velké Británie a Francie na Středním východě na pozadí první světové války. Jakkoliv na stěžejním evropském bojišti vystupovaly jako spojenci, v Orientu soutěžily o dělení arabských teritorií rozpadající se Osmanské říše. Přímému vojenskému střetu měla zabránit Sykes-Picotova tajná dohoda vymezující sféry vlivu a mandátů. Britové však ve snaze vymanévrovat Francouze uzavírají také tajné dohody s Araby (MacMahon-šerífa Husajn), jež úspěšně podporují k arabskému povstání proti Turkům a slibují jim vlastní nezávislý stát. Stejně postupují o něco později, když teritoria příslibená Francii a poté Arabům zároveň slibují i sionistům (tzv. Balfourova deklarace).

Na závěr lze konstatovat, že kolokvium bezpochyby splnilo svůj účel. Ukázalo, že k frekventovanému tématu první světové války je možno produktivně přistoupit nejen z pozice historických věd, ale taktéž prostřednictvím dalších vědních oborů. Většinu příspěvků doprovodila ve vymezeném čase plodná diskuse, ovšem debaty neformálně pokračovaly na jiném místě až do pozdních večerních hodin.

Karel Černý